

**İKTİSADİ ve PARASAL KRİZLERİN
İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİSİ:
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Yrd. Doç. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL

Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

ÖZET

Küreselleşme ve liberalleşme ile birlikte ekonomik krizlerin görülme sıklığı artmış ve krizlerin kapsamı değişmiştir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkeler günümüzde giderek sık görülen ulusal ve uluslararası krizlerden önemli ölçüde zarar görmüştür. Türkiye 1998 ile 2012 yılları arasında ulusal ve küresel değişik çaplarda krizler yaşamıştır. Türkiye ekonomisi, yine de, 2002-2007 döneminde %6,7 dolayındaki yıllık ortalama büyüme hızına ulaşmıştır. Ekonomik büyümenin nasıl sürekli ve istikrarlı olacağı iktisatçıları meşgul eden konu olmasına rağmen, Türkiye ekonomisindeki büyümenin özellikle kriz dönemlerindeki kaynaklarının belirlenmesi üzerine kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu kapsamda kriz dönemleri ile büyüme arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmayı amaçlayan bu çalışmada 1998-2012 dönemi için çeyrek dönemlik veriler kullanılarak çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonucunda kriz dönemlerinin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte aynı dönem için ekonomik büyüme üzerinde ithalatın pozitif etkisi olduğu bulgulanırken, döviz kuru ile dış borçların bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kriz Modelleri, İhracata Dayalı Büyüme, Kalkınma.

Jel Kodu: G01, O11, O49.

**EFFECT OF ECONOMIC AND FINANCIAL CRISES ON
ECONOMIC GROWTH:
AN APPLICATION TO TURKISH ECONOMY**

ABSTRACT

Frequency of experiencing economic crises has increased and context of crises have changed in paralel with globalization liberalization. Emerging countries including Turkey have been subjected to untrivial damages due to national and global crises. Turkey has experienced different national and global crises between 1998 and 2012. Turkish economy, however, has reached an avearge growth level of 6,7% on a yearly basis. Although stability and sustainability of economic growth is an attractive issue, there exist no comprehensive studies regarding determinants of Turkish economic growth, particularly during crises. To this end, this study aiming at investigating the relationship between crises and economic growth concludes that no relationship is observed by using multiple regression model with quarterly data for the period 1998-2012. Nonetheless, positive effect of import on economic growth is another finding. On the other hand, no effects of external debt and exchange rate are figured out.

Key Words: *Economic Growth, Crises Models, Export-Led Growth, Development.*

Jel Code: *G01, O11, O49.*

GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte teknolojik yenilikler ulusların rekabet avantajını belirleyici bir pozisyona gelmiştir. Bununla birlikte küreselleşme krizlerin yayılmasını da kolaylaştırmıştır. Fırat (2008) tarafından belirtildiği gibi, 1990 yılı ve sonrasında hız kazanan küreselleşme ve liberalleşme ile birlikte ekonomik krizlerin görülme sıklığı da artmıştır. Bu bağlamda ekonomik krizlerin görülme sıklığının artmasının yanında neveleri de değişmiştir.

Krizler incelenirken para ve bankacılık krizleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Son 25 yıldaki para krizleri incelendiğinde gelişmekte

olan ülkelerde yaşanan para krizlerinin çoğunun ana sebebinin yüksek sermaye hareketliliği, ulusal paradan kaçış, yurtdışına para çıkışları oluşturmaktadır. Para çıkışları nedeniyle ödemeler bilânçosunda oluşan açığı kapatacak kaynak bulunamamasından dolayı sermaye hesabı krizleri ortaya çıkmıştır. Sermaye hesabı krizinin ortaya çıkmasında kısa vadeli krediler ve hacimli sermaye girişler önemli paya sahiptir. Bu iki durumun birlikte olması da para ve bankacılık krizini bir arada oluşturmaktadır. Bu şekilde oluşan duruma ikiz kriz adı verilmektedir.

Birinci nesil para krizleri, makro ekonomik politikalar ile sabit kur sistemi arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005). Birinci nesil kriz modellerinin en yaygını spekülâtif saldırıları ve kendi kendini besleyen saldırıları bünyesinde tutan Latin tipi kriz modelleridir. Birinci nesil para krizlerine örnek 1973-1982 Meksika ve 1978-1981 Arjantin krizleridir.

İkinci nesil krizlere örnek 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasında ortaya çıkan krizlerdir(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005). İspanya, İngiltere ve İtalya makro ekonomik değişkenlerinde önemli bir bozulma görülmezken sabit kur sistemi altında paralarına spekülâtif atak yaşamışlardır(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005).

Hükümet ile büyük işletmeler arasındaki uyumsuzluk üçüncü nesil krizlere sebep olabilmektedir. Kırılgan finansal yapı bu bağlamda krizin belirleyicisidir(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005).

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkeler günümüzde giderek sık görülen ulusal ve uluslararası krizlerden önemli ölçüde zarar görmektedir(Yılmazer, 2010). Türkiye 1998 ile 2012 yılları arasında iki ulusal ve iki küresel kriz yaşamıştır. Türkiye ekonomisi, yine de, 2002-2007 döneminde ulaştığı %6,7 dolayındaki yıllık ortalama büyüme hızıyla dikkat çekmektedir(Saygılı ve Cihan, 2008). 1980 sonrası istikrarsız bir büyüme grafiği çizen Türkiye son dönemde krizlere maruz kalmasına rağmen istikrarlı bir görünüme sahip olmuştur.

Ekonomik büyüme; ülkelerin refah artışının temel göstergelerinden birisidir. İktisat politikalarının başarı kriterlerinin birincisi ekonomik büyümenin hızlandırılmasıdır(Saygılı ve Cihan, 2008). Bu sebeple, ekonomik büyümenin nasıl sürekli ve istikrarlı olacağı iktisatçıları meşgul eden bir konu olmuştur(Yılmazer, 2010).

Türkiye ekonomisindeki büyümenin kaynaklarının belirlenmesi ve büyümenin sürdürülebilirliği üzerine kapsamlı çalışmalar yapmak gerekmektedir(Saygılı ve Cihan, 2008). Bu kapsamda kriz dönemleri ile büyüme arasında bir ilişki olup olmadığı araştırmaya muhtaç görünmektedir. Krizi etkileyen nedenleri belirlemeye yönelik çalışmalarla birlikte krizin büyüme üzerindeki etkisine odaklanan bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu kapsamda kriz dönemlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışan bu araştırma dört bölüm olarak tasarlanmıştır. İkinci bölümde kuramsal çerçeve bağlamında kriz modelleri ele alınmakta, ulusal ve küresel krizlere değinilmektedir. Üçüncü bölüm ekonomik büyümeye etki eden faktörleri açıklamaktadır. Takip eden bölümde araştırmanın yöntemi açıklanmakta ve araştırma bulgularına beşinci bölümde yer verilmektedir. Araştırma sonuçların tartışıldığı son bölümde sonraki çalışmalar için bazı önerilerde bulunmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kriz Türleri

Yunanca 'krisis' kelimesinden türeyen kriz; bunalım, buhran ve zor seçim gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Farklı alanlarda, olumsuz ve istenmeyen duruma geçişi belirtmektedir. Bir ekonomi-finans terimi olarak ise kriz; piyasalarda tolere edilebilir düzey ötesinde yaşanan dalgalanmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bir başka ifade ile kriz, bir ekonominin temel dengelerinde ortaya çıkan sürdürülemez yapılanmanın onarımı için kendiliğinden oluşan ya da harekete geçirilen dalgalanmalardır(Bayraktutan, 2000, ss.14-18).

Mishkin (1999)'e göre, "*Finansal kriz, verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki risk ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedenleriyle, fonları etkili biçimde kanalizasyon edememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulma*"dır.

Finansal krizlerle ilgili birçok teorik model ve çalışma bulunmaktadır. Örneğin, IMF (1998) tarafından para krizi, bankacılık krizi, sistemik finansal kriz ve dış borç krizi olmak üzere dört tür finansal kriz olduğu belirtilmektedir(Işık vd., 2004). Öte taraftan sadece para ve bankacılık krizi olmak üzere ikiye de ayrılmaktadır. Bu çalışmada da krizler bankacılık ve para krizleri olarak ele alınmaktadır.

1.1.1. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, bankaların yükümlülüklerini yerine getirmemesi veya hükümetin bu başarısızlığı önleyecek şekilde müdahale etmemesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Bankacılık krizi, finansal sistemde güvenin kaybolmasıyla tasarruf sahiplerinin mevduatlarını geri çekmek için bankalara hücum etmeleri durumu olarak da ifade edilebilmektedir. İstikrarsız makroekonomik yapı, yetersiz yasal düzenlemeler, yeterli ve etkin denetim ve gözetimin bankacılık sektöründe mevcut olmaması, kredi mantığının oluşmaması, mali altyapı unsurlarının güvenilir olmaması gibi nedenler bankacılık sektörünü krize açık bir yapı haline getirmektedir.

Bankacılık krizleri küresel dünyada farklı yapılarda karşımıza çıkabilmektedir. Banka başarısızlıkları ve banka iflasları sık karşılaşılan kriz nedenleridir. Banka iflasları bankaların getirmekle yükümlü oldukları sorumluluklarını yerine getirememesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Banka başarısızlıkları ise, kur riski, faiz riski ve likidite riski sonucu bankaların ödeme güçlerinde meydana gelen azalma sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Bankacılık krizlerinin sebepleri arasında uluslararası rezervlerin yetersiz seviyeye düşmesi, döviz kurundaki aşırı değerlenme, resesyonlar, yüksek faiz oranları ve kredilerdeki aşırı büyüme sayılabilir(Goldstein ve Turner, 1996, s.6).

1.1.2. Para Krizleri

Bir paranın değer kaybetmesi, büyük miktarlarda döviz rezervlerinde azalmaya veya faizlerde anormal seviyede yükselmeye neden oluyor ise, para krizinden bahsedilmektedir. Para krizleri kendi arasında birinci, ikinci ve üçüncü nesil para krizleri olarak sınıflandırılmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinde 1970'lerde ve 1980'lerde ortaya çıkan krizler birinci nesil krizler olarak adlandırılmaktadır. Birinci nesil kriz modellerinin en yaygını spekülasyon saldırıları ve kendi kendini besleyen saldırıları bünyesinde tutan Latin tipi kriz modelleridir. Birinci nesil kriz modellerinde ciddi anlamda bir kamu finansman açığı söz konusudur. Bu açık para basılarak finanse edilmektedir. Bozuk bir ekonomik yapı ve enflasyon bu tip krizlerin tipik göstergesidir.

Fakat 1992 Avrupa Para krizini açıklamada bu model yeterli gelmemiş, ikinci nesil para krizleri teorisi türetilmiştir. İkinci nesil kriz

modellerindeki temel sorun ise beklentiler ve panik hareketlerdir. İkinci nesil kriz modellerinde önemli nokta, piyasa beklentilerinde meydana gelecek bir değişikliğin hükümetlerin tercihlerinde değişikliğe yol açabilmesidir. Bu durum kendiliğinden oluşan krizlere dönüşebilmektedir. Bu bağlamda ikinci nesil krizler, karar vericilerin spekülasyon atak karşısında güçsüz kalışları ve krizlerin tek sorumlusunun spekülasyonlar olduğu şeklinde de açıklanmaktadır(Fourçans ve Frank, 2003: 89). Bu modelin başlıca ortak noktası, kamuda otoritelerinin sabit kur politikalarını devam ettirmeye yetecek kadar rezerve sahip olmaları durumunda bile bir spekülasyon atak gerçekleşeceği ve bunun kur rejimini değiştireceğidir.

İkinci nesil kriz modellerinde kriz dinamikleri hükümet kuralları ile takdire bağlı politikalar arasındaki seçime dayalı olarak belirlenmektedir. İkinci nesil krizi dinamikleri, politika kuralları modeli ve bu modele kaçış şartı eklenerek açıklanmaktadır. Söz konusu modelde politika yapıcı ile iktisadi birimlerin birbirini etkilemesi sonucunda, kriz makro ekonomik göstergelerden bağımsız olarak ortaya çıkabilmektedir. Özellikle ikinci nesil kriz modellerinde ekonomik temeldeki zayıflıklar dikkat çekmektedir.

1997 Asya krizinin etkilerinin diğer krizlerden daha şiddetli olması ve yayılma etkisi nedenleri ile diğer kriz modellerinden farklılıklar içermesi üçüncü nesil kriz modellerinin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Üçüncü nesil kriz modelleri, herhangi bir ülkede başlayan kriz makro ekonomik temellerle açıklanamayan bir olgu olarak bir diğer ülkede krize neden olabileceği görüşüne dayanmakta olup, krizin temelinde hükümetlerin ahlaki risk taşıyan politikalarının olduğunu vurgulamaktadır(Mason, 1998: 2). Agenor (2004: 614)'a göre üçüncü kriz modeller, varsayımlarında büyük ölçüde farklılaşabilmekle birlikte, finansal krizlerin ahlaki riskten kaynaklandığına ilişkin yaygın bir kanat bulunmaktadır.

Bu modelde bankacılık ve finans sektöründe olan kırılganlık, firmalara ayrılan kredi miktarını azaltmakta ve kriz olma ihtimalini artırmaktadır. Bu modellere göre para krizi yüksek borç, düşük devlet gelirleri, düşük rezervler, artan devalüasyon beklentisi ve yurt içi borçlanmadaki engellerin bir kombinasyonu sonucu doğmaktadır.

1.2. Küresel Krizler

1997 yılının Temmuz ayında Tayland'da başlayıp, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Kore Cumhuriyetine yayılan kriz, IMF ve başta

ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından sağlanan finansal desteğe rağmen uzun sürmüştür.

Gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının düşmesinin de etkisiyle, gelişen pazarlar olarak kabul edilen ve sermaye piyasası araçlarının getirilerinin yüksek olduğu söz konusu Güneydoğu Asya ülkelerine yönelik yabancı sermaye akımı hızla devam etmiştir. Ancak, söz konusu ülkelerin para birimlerinin genelde ABD dolarına bağlı olması ve son iki yıldır doların başta en önemli ticaret ortaklarının para birimi olan Japon yeni olmak üzere diğer para birimlerine karşı reel bazda değer kazanması nedeniyle, artan oranda cari işlem açıkları ile karşılaşmıştır. Özel sektördeki bu tasarruf açığı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları vasıtasıyla değil, kısa vadeli dış borçlanma vasıtasıyla finanse edilmiştir. Bu çerçevede bir yandan kredi hacmi artarken, diğer taraftan bankaların taşıdıkları kur riski ve vade riski hızla artış göstermiştir.

Bu itibarla, bir yandan tasarrufların ticarete konu olmayan yatırımlara yönlendirilmesi, diğer yandan reel anlamda değer kazanan yerli para birimlerinin uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemesi neticesinde cari işlemler açığı hızla artmaya başlamıştır. Cari işlemler açığı hızla artarken, para ve döviz kuru politikalarında yapılan hatalar, büyüme oranının gerilemesi, firmaların karlılık oranlarının düşmesi ve banka kredilerinin geri ödenmesinde yaşanan zorluklar, anılan ülkeleri adım adım krize yaklaştırmıştır.

Tüm bu gelişmelere ilaveten, dış borçlanmanın vade yapısı nedeniyle kısa dönemde geri ödenmesi gereği ve mevcut ekonomik tablo itibarıyla söz konusu ödemelerin gerçekleştirilemeyeceğine dair oluşan endişe, genel olarak yatırımcılarda bir güven bunalımı yaratmış ve söz konusu güven bunalımı sermaye kaçışını hızlandırmıştır. Hızlanan sermaye çıkışı ise yüksek oranlı devalüasyonlara ve hisse senedi fiyatlarının dibe vurmasına yol açmıştır.

Asya krizi; gelişmekte olan ülkelere özellikle 1990'lı yıllarda hızla artan sermaye girişinin azalması, dış tasarruflara büyük ihtiyaç duyan ülkemizin de dahil olduğu ülke grubunun ekonomilerini sıkıntıya sokabilecek ve iç tasarrufların arttırılmasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması ihtiyacını bir kez daha ortaya koymuştur.

Diğer taraftan, 2006 yılının sonlarına kadar ABD'de bollaşan likiditenin konut kredilerinde meydana getirildiği şişkinlikten kaynaklanan bir krizle karşı karşıya kalınmıştır. Özatay'ın (2009)

aktardığına göre, krizin başlangıcı 28 Aralık 2006'da bir ipotekli kredi şirketi olan Ownit Mortgage Solutions şirketinin batmasına kadar götürülmektedir.

2000 yılından 2006 yılına kadar ABD piyasasında likidite sürekli yükselmiştir. Bollaşan bu likiditenin karlı operasyonlara dönüştürülmesi ABD bankacılık sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Konut kredileri herhangi bir geliri veya varlığı bulunmayan kişilere dahi verilmiştir. Diğer bir ifadeyle batık kredi riski gruba, "eşik altı" kesime dahi kredi kullanılmıştır. Konut piyasasında talep artmasıyla fiyatlar da yükselme başlamıştır. Bir kısım konut kredisinde başlayan geri ödeme sorunları hacizli konut sayısını artırmıştır. Bankaların bu konutları nakde çevirmesi konut arzını şişirmiş, konut fiyatlarının düşmesine sebep olmuştur. Yüksek oranlarda kredi kullanarak konut edinenlerin mal varlığı kredi değerinin çok altında kalmıştır.

Konut kredilerinde baş gösteren krizin piyasaya çok çabuk sirayet etmesi ve diğer krizlere nazaran özellikle kredi kuruluşlarının iflaslarının açıklanmasının kaynağı da şişirilmiş krediler olmuştur.

2008 küresel krizin temel sebeplerini; faizlerin düşük olmasından dolayı konut kredilerinin genişlemesi ve yapısının bozulması, konut fiyatlarındaki artış, menkul kıymetlerin fonlandırılmasındaki sorunlar ve kredi türev piyasalarının genişlemesi ile birlikte kredi derecelendirmede yaşanan sorunlar olarak sıralamak mümkündür.

Başlangıçta bir finansal kriz olarak ortaya çıkan kriz, kredi sağlayan bankaların ya iflas etmesi ya da kredi şartlarını ağırlaştırmaları nedeniyle likidite sorununa dönüşmüş ve reel sektörü de etkilemiştir. Ekonomideki küreselleşmenin bir sonucu olarak, ABD'deki finans kuruluşları ile ortaklıkları bulunan Avrupa ve Asya ülkeleri de krizden etkilenmiştir. Susam ve Bakkal(2008: 75) ABD mortgage piyasasında başlayan ve daha sonra likidite krizine dönüşen ve küresel bir yapıya bürünen bu problemi ABD bankalarının borç verme riskini yabancı yatırımcılara aktarmasına bağlamaktadır.

1.3. Türkiye'de Yaşanan Krizler

Türk iktisat tarihinin en önemli krizlerinden biri olan 1994 krizi Türk ekonomisini derinden etkilemiştir. 1994 yılında borç stokunda kamu açıklarından kaynaklanan artış ve yükselen faizler güven ortamının kaybolmasına neden olmuştur. 5 Nisan kararları ile başlan-

gıçta devalüasyon sonucunda döviz kuru kontrolü sağlanmış, cari ve bütçe açıkları azaltılmış ve enflasyon hızı yavaşlamıştır. Bununla birlikte hedeflenen finansal reformlar gerçekleştirilemediğinden, finans sektöründeki sorunlar artmıştır(Fırat, 2008).

Kısa vadeli hedeflere ulaşmada başarılı olan 5 Nisan kararları, ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirmede yetersiz kalmıştır. Kararlı adımlar atılmadığından, uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi sağlanamamıştır. Makroekonomik istikrarın yakalanamaması sonucunda, 1997 yılında yeni bir kriz daha yaşanmıştır.

Yüksek reel faiz sunan Türkiye'ye 1996-1998 yılları arasında yıllık ortalama 6 milyar dolar net sermaye girişi olmuştur(Somçağ, 2007:53). Böylelikle cari açık kapatılmış ve ekonomiye de ek kaynak aktarılmıştır. İlaveten reel kur hedeflemesi yapıldığı için sanayide ihracat problemi de yaşanmamıştır. İstihdam artışı getirmese de ihracata dayalı bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde büyüme hızları sırasıyla, %7,9, %7,4 ve %8 olmuştur.

Bu yıllarda devlet iç borçlanmaya ağırlık verdiği için finansal sistem kaynak arayışını mevduattan bono gelirine yöneltmiştir. 1996 yılı sonuna kadar bu şekilde reel getiriler elde edilmiştir. 1997 yılında devlet bono ihalelerinin vadesini uzatmış ve getirisini de enflasyona endekslemiştir. Bu durum piyasa ve devlet açısından farklı sonuçlar doğurmuştur.

Piyasa açısından arz talep dengesi bozulmak zorunda kalmış, kısa vadeli yüksek getiriler ile kredi taleplerini karşılayan bankaların nakit akışı bozulmaya başlamıştır. Devlet ise yükümlülüklerini bono ihaleleri ile yapmayınca, hazineyi devreye sokmuştur. Hatta Ziraat Bankasının bu maksatla kullanılması(Somçağ, 2007) bankanın likit açığı yaşanmasına neden olmuş ve yükümlülüklerini yerine getiremeyen banka, sistemin tıkanmasına neden olmuştur. Merkez Bankasının devreye girmesiyle bankalar arası piyasa işlemleri ancak gerçekleşebilmiştir.

2000 yıllarına gelindiğinde Türkiye, ödemeler dengesi problemi bulunmayan, bununla birlikte kronik enflasyonu yaşayan, kamu iç borcu sorunu ağırlaşmış ve kırılmalı bir bankacılık yapısına sahip bir görünüm çizmektedir. Bu şartlarla birlikte, IMF ile döviz kurunu nominal çapa olarak kullanan para ve kur politikasını destekleyen sıkı maliye politikasından oluşan üç yıl süreli bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur(Mangır, 2006).

Bankalar açık pozisyonlarını kapatma eğilimi içerisinde olduklarından, dövize olan talep artmış ve piyasadaki TL likiditesi yeterli olmadığından bankalar arasındaki faizler yükselmeye başlamıştır. Yerli bankalar açık pozisyon kapatma telaşının yanında yabancılar da yılsonu hesaplarını kapatma çabası içinde olunca döviz talebi artmış, bu gelişme doğal olarak faizleri bir miktar yukarı tırmandırmıştır. Kısa vadeli sermaye çıkışı sonucunda cari işlemler açığı artmış ve bankacılık sektöründeki bozulma Türkiye'yi çıkmaza sokmuştur(Fırat, 2008:45).

Krize yönelik Merkez Bankası tarafından yapılan müdahaleler kapsamında, kamu bankaları ve TSMF'ye devreden bankalar için likidite desteği sağlanmış; devlet borçlarının çevrilmeme riskini azaltmak, faiz oranlarının düşmesini kolaylaştırmak ve bankaların açık pozisyonlarını kapatmalarına yardım etmek amacıyla iç borç takası yapılmış; bütçeyi finanse etmek için IMF kredisi kullanılmıştır(Serdengeçti, 2002). 1989'dan beri uygulanan sıcak para-iç borç politikası sonucunda fazla Hazine bonosu stoku ve açık döviz pozisyonu yaşayan bankacılık sistemi, bu krediyle biraz olsun rahatlamıştır.

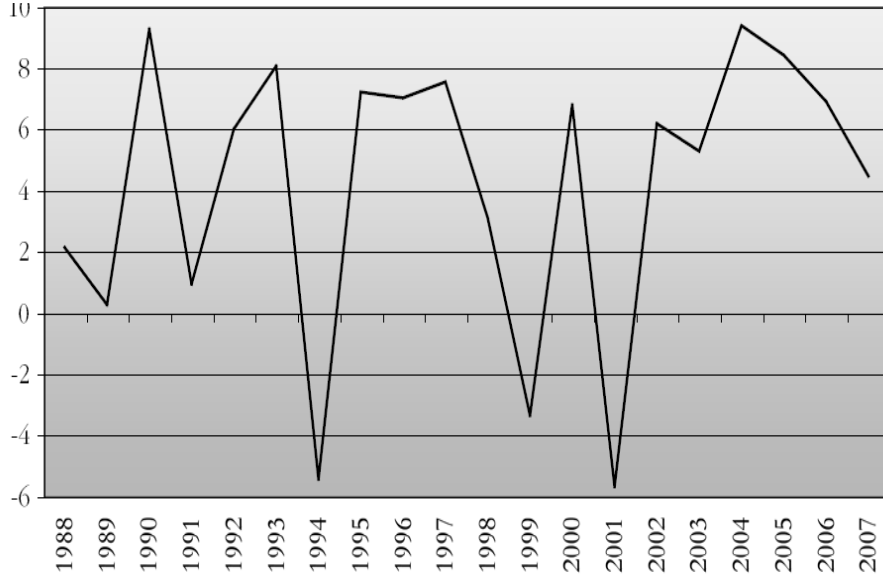
Bu dönem sonunda birçok küçük ve orta ölçekli banka Mevduat ve Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Ekonomide ve bankacılık sektöründe yapısal düzenlemelere gidilmiştir. Özel bankalar, mali yapılarının güçlendirilmesi için "Yeniden Yapılandırma Programı" adı altında çok özel bir denetime tabi tutulmuştur. Kamu bankalarının bilanço yapıları güçlendirilmiş ve bu bankaların faaliyet verimliliğinin artırılmasına özel bir önem verilmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu kurularak, bankacılık sektörüne belirli düzenlemeler ve sınırlamalar getirilmiş, yapısal reform yapılmıştır.

2. EKONOMİK BÜYÜME VE KRİZ DÖNEMİNDE EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ

Ekonomik büyüme bir ülkede üretim kapasitesinin, üretimin ve dolayısıyla millî gelirin artması anlamına gelmektedir. Bir ülkede kişi başına düşen millî gelir bir yıldan diğer yıla artıyorsa, söz konusu ekonominin büyüdüğü kabul edilmektedir. Büyüme için ya üretim faktörleri kullanımının artması ya da teknolojinin gelişmesi gerekmektedir.

1990-2008 döneminde Türkiye ekonomisi yıllık ortalama yüzde 4,1 dolayında büyümüştür. Türkiye'nin gelişme düzeyi dikkate alındığında, bu oranın düşük olduğu söylenebilir. Türkiye ekonomisinin büyüme oranı, görece düşük olmasının yanında, oldukça istikrarsız bir seyir izlediği Şekil-3'deki GSYH'nin % değişiminin gösterildiği grafikten de anlaşılmaktadır.

Şekil 1 Ekonomik Büyüme Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.02.2013

1989-1994 arasında büyüme hızı görece yüksek seyretmiş, 1996-2001 arasında ise millî gelir neredeyse aynı düzeyde kalmıştır. 2002 yılıyla birlikte büyüme hızının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. 2002-2007 dönemindeki yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 6,7 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde en yüksek büyüme hızına yüzde 9,4 ile 2004 yılında ulaşılırken, ekonomi 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte yüzde 5,5 oranında, 1999 yılında yaşanan depremin etkisiyle yüzde 3,4 oranında ve 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucu yüzde 5,7 oranında küçülmüştür.

2.1. İthalat

İthalattaki genişleme kaliteli ürün uygulaması, ölçek ekonomisine geçiş ve teknolojik yenilik yaratarak istihdamı ve işgücü verimliliğini, dolayısıyla ekonomik büyümeyi artırabilmektedir(Yılmaz, 2010: 243).

İthalat ara ve yatırım malı girişi ile ülkede teknolojik yenilik ve modernizasyonu destekleyerek, ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır(Yılmaz, 2010: 251). Susam ve Bakkal (2008) tarafından ifade edildiği gibi Türkiye de 2007 yılına kadar büyümeyi ithalata dayalı sağlamıştır.

Ampirik araştırmaların (ör.; Erdoğan, 2006; Susam ve Bakkal, 2008; Taştan, 2010) pozitif etkiden bahsetmesine karşın, farklı sonuçların olduğunu da görmek mümkündür. Farklı dönemlerin çalışılmış olması net bir bulguya ulaşılmasının önündeki en büyük engel gibi görünmektedir.

Yılmaz (2010) 1991-2007 dönemi için ithalat ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğunu bulgulamıştır. Aktaş (2009) da 1996-2006 döneminde kısa vadede ithalat ve büyüme arasındaki iki yönlü nedensellik ilişkisinden bahsetmektedir. Ancak araştırmacı uzun vadede ekonomik büyümeden ithalata tek yönlü bir nedenselliğe işaret etmektedir.

2.2. Döviz Kuru

Döviz kurunun ekonomik büyüme üzerinde etki göstermesi bir kaç kanaldan gerçekleşebilmektedir. Esnek kur rejiminde döviz talebi artışına bağlı yerli paranın değer kaybı ithalat-ihracat dengesine ev sahibi ülke lehine bozacağından ekonomi büyümeye katkı sağlayacaktır(Taban, 2004). Diğer taraftan, sabit kur rejiminde enflasyonun yüksek seyretmesi yerli parayı değerlendireceğinden tam tersi durum oluşacak ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki bırakacaktır.

Döviz kurunun ekonomik büyümeyi etkileme kanallarından bir diğeri de yatırımlardır. Sabit kur rejimi daha istikrarlı ve risksiz bir politika gerektirdiğinden yatırımların teşvik edildiği bir ortamı gerekli kılarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Ancak dışsal şoklara çok açık bir ortam olacağı için de etki olumsuz bir yapı alabilmektedir. Esnek kur rejimi dışsal şoklara karşı düzeltme mekanizması olarak görev yaparak ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Türkiye ekonomisi açısından yatırımların önemli belirleyicisi olarak döviz kur rejimi gösterilmektedir(Koç ve Değer, 2010).

Dış ticaret aracılığıyla da döviz kuru ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Esnek kur uygulanan ülkelerde dış kaynak sağlamak oldukça zorlaştığından büyüme için ihracatın kullanılması zorunlu

olmaktadır (İnan, 2002). Yine de, Akinbobola ve Oyetayo (2010)'ya göre döviz kuru arz yönlü etkisi ile üretimi artırarak büyümeye etki edebilmektedir. Ancak, döviz kurunu az ya da çok kontrol eden ve görece fiyatlar arasındaki dengeyi bozan her kur politikası ciddi bir finansal risk yaratmaktadır(İnan, 2002).

Döviz kuru rejimleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran görgül araştırmalar yapıldıkları dönemler ve ülkeler itibarıyla farklı sonuçlar vermektedir. Örneğin, Levy-Yeyati ve Struzenegger (2002) gelişmekte olan ülkelerde daha az esnek kur rejimin olumsuz etkisinden bahsederken gelişmiş ülkeler açısından bir ilişki olmadığını belirtmektedir. Nitekim, döviz kuru ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanılmamıştır(Akinbobola ve Oyetayo, 2010).

Türkiye açısından ise Taban (2004) 1987-2003 dönemi için döviz kurları ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinden bahsetmektedir.

2.3. Dış Borç

Ekonomik büyümenin önündeki engellerden birisi de tasarrufların yetersizliğidir. Dış borç bu bağlamda bir finansman türü ile alternatiflerden birisi olmaktadır. Dış borç; bir kuruluşun dış kaynaklardan mali veya reel getiri sağlamasıdır(Bayraktutan ve Arslan, 2009:201). Başka bir ifade ile dış borç, ülke içinde yerleşik kişi veya kuruluşların ülke dışındaki kişi veya kuruluşlardan kaynak sağlamasıdır.

Devletin dış borçlanma nedenleri arasında kaynak ve tasarruf açığı, dış ticaret açığı, ödemeler dengesi açığı, bütçe açıkları, savunma harcamalarının finansmanı, büyük ölçekli yatırımlarının finansmanı, varlıkların korunması, hammadde, ara mal ve yatırım mallarının ithalatı için kaynak sağlanması, kaynak dağılımında etkinlik sağlanması, finansal bağımlık yaratılması, borç ödemeleri, krizlerden kurtulma ve rezerv ihtiyacı sayılabilir(Bayraktutan ve Arslan, 2009:201).

Dış borçlar gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınma süreçlerini sürdürebilmek amacıyla yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Dış borçlara genellikle; milli geliri artırmak, istihdamı genişletmek, ödemeler dengesini sürdürmek, fiyat istikrarı sağlamak, gelir dağılımını yeniden düzenlemek, dengesiz bölgesel kalkınmayı sağlamak maksadıyla başvurulmaktadır.

Ne var ki, bu ülkelerin ara mallar ile yatırım mallarını ithalat ile karşılandığı için dış borç stokları artmaktadır. Aynı zamanda yurtiçi tasarruf yetersizliği de olduğundan dış borçlar vazgeçilmez finansman kaynağı haline gelmektedir(Çöğürçü ve Çoban, 2011).

Görgül çalışmalar dış borç ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi destekler mahiyettedir. Ancak araştırma sonuçları net bir bulgu ortaya koyamamaktadır. Genellikle dış borçların büyüme üzerindeki negatif etkisinden bahsedilmekle birlikte nedenselliğin yönü açısından farklılıklar bulunmaktadır.

Uysal, Özer ve Mucuk (2009) dış borcun kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Çiçek ve diğ. (2010) 1990-2009 dönemi için, Bilginoğlu ve Aysu (2008) 1968-2005 dönemi için ve Çöğürçü ve Çoban (2011) 1980-2009 arası dönem için aynı etki olduğunu bulgulamıştır. Karagöl (2002) 1956-1996 döneminde negatif etkiden, İpek ve Yaşar (2008) 1989-2007 dönemi için iki yönlü nedensellik ilişkisinden bahsetmektedir (Uysal, Özer ve Mucuk, 2009).

Butts (2009) 1970-2003 dönemi için Latin Amerika ülkelerinde kısa vadede ekonomik büyümeden dış borçlanmaya tek yönlü nedensellik bulgusu raporlamaktadır. Ezeabasili, Isu ve Mojekwu (2011) de Nijerya için 1975-2006 dönemi açısından aynı etki ve nedensellik ilişkisinden bahsetmektedir.

Bunlarla birlikte, Bayraktutan ve Arslan (2009) 1990-2008 dönemi için, Karagöl (2006) 1960-2002 dönemi için büyüme ile dış borç stoku arasında pozitif ilişki olduğunu belirtmektedir.

3. YÖNTEM

Regresyon analizi, ilgilenilen bağımlı değişkendeki değişimleri açıklaması muhtemel açıklayıcı değişkenlerin etkisinin anlamlılığını, yönünü ve büyüklüğünü belirlemekte kullanılan önemli araçlardandır. Bağımlı değişkenin tek bir açıklayıcı değişkenle açıklanmaya çalışıldığı modeller basit regresyon modelleri, birden fazla açıklayıcı değişkenin kullanıldığı modeller çoklu regresyon modelleri olarak nitelendirilir. Örnek olarak Y bağımlı değişkeni, p farklı X_i değişkeni ile açıklanmak istendiğinde regresyon modeli

$$(1) Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1,i} + \beta_2 X_{2,i} + \dots + \beta_p X_{p,i} + \varepsilon_i$$

Regresyon analizinde temel amaçlardan biri eşitlik 1'de belirtilen katsayıların tahmin edilmesidir. Katsayıların tahmini için sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri modele ilişkin artık terimlerin karesini en küçükleyen katsayı tahminlerinin alındığı en küçük kareler yöntemidir. Bu yöntem kullanılarak elde edilen tahminler, n gözlem sayısını ve p açıklayıcı değişken sayısını belirtmek üzere, $X_{n \times (p+1)}$ ve $Y_{n \times 1}$ matrisi iken

$$(2) \hat{\beta} = (X'X)^{-1}(X'Y)$$

ile tahmin edilebilir. Katsayılara ilişkin varyans kovaryans matrisi ise

$$(3) \hat{\beta} = \sigma^2(X'X)^{-1}$$

yardımla bulunabilir.

Regresyon modelinde yer alan katsayı tahminlerinin geçerli olabilmesi için sapmasız, en küçük varyansa sahip doğrusal tahmin edici olması gerekmektedir. Regresyon modellerinde hata terimleri birbirleri ile ilişkili iken (otokorelasyon) veya değişen varyansa sahipken (heteroskedastisite) tahmin ediciler en küçük varyansa sahip olmamaktadır. Bu durumların tespit edilebilmesi için Breusch Godfrey LM testi ve White Test kullanılabilir. Otokorelasyon sorununu tespit etmek amacıyla kullanılan Breusch Godfrey testinde hata terimleri kendi gecikmeli değerleri üzerine regres edilir.

$$(4) \varepsilon_t = \rho_1 \varepsilon_{t-1} + \rho_2 \varepsilon_{t-2} + \dots + \rho_p \varepsilon_{t-p} + u_t$$

Denklem 4'de belirtilen regresyon modeli için katsayıların 0'a eşitliği test edilir, test istatistiği

$$nR^2 \sim \chi_p^2$$

dağılımına sahiptir.

Değişen varyans durumunu test etmek için kullanılan White testinde hata terimlerinin karesi, açıklayıcı değişkenlere ve karelerine regres edilir.

$$(5) \varepsilon_t^2 = \alpha_0 + \alpha_{11}X_1 + \alpha_{21}X_2 + \dots + \alpha_{12}X_1^2 + \alpha_{22}X_2^2 + v_t$$

Denklem 5'de belirtilen regresyon modeli için katsayıların 0'a eşitliği test edilir, test istatistiği

$$nR^2 \sim \chi_q^2$$

dağılımına sahiptir, burada q denklem 5'de tahmin edilen parametre sayısını göstermektedir.

Regresyon analizinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına ek olarak açıklayıcı değişkenlerin birbirleriyle yüksek doğrusal ilişkiye sahip olması (çoklu bağlantı) uygulamada karşılaşılan sorunlardan biridir. Çoklu bağlantı durumunda tahmin ediciler istatistiksel olarak anlamsız bulunurken, belirlenme katsayısı yüksek olmaktadır. Bu nedenle değişkenler arası ilişkilerin büyüklüğü korelasyon matrisi ile tespit edilebilir.

Durağan olmayan serilerle yapılacak regresyon analizinde gerçekte var olmayan ilişkilerin çıkması muhtemeldir. Bu durum sahte regresyon olarak nitelendirilir. Bu nedenle analize dâhil edilecek değişkenleri durağanlaştırılması gerekmektedir. Fakat öncesinde değişkenlerin durağan olup olmadıkları ADF testi ile tespit edilmelidir. ADF testi için sırasıyla sabitsiz ve trendsiz (denklem 6), sabitli ve trendli (denklem 7) ve sabitli ve trendli (denklem 8)

$$(6) \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$(7) \Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$(8) \Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Modeller oluşturularak δ katsayısının 0'a eşitliği test edilmektedir. Hipotez reddedilmezse serilerin durağan olmadığı yani birim köke sahip olduğu söylenebilir.

4. BULGULAR

Çalışmada ekonomik krizin GSYH'ya etkisi araştırılmıştır. Bu çerçevede ekonomik büyüme bağımlı (BUYUME), ekonomik kriz (KRIZ), ithalat (ITHALAT), USD/TL kuru (USD) ve dış borçtaki yüzde değişim (BORC) açıklayıcı olmak üzere doğrusal regresyon modeli kurulmuştur. Ekonomik kriz göstergesi olarak MSCI Türkiye Endeksi kullanılmış ve bu endeksin kesintisiz düşmeye başladığı ve dip noktaya geldiği dönem arası kriz dönemi olarak nitelendirilmiştir (Dağgeçen, 2012). Daha sonra kriz dönemleri için 1 kriz olmayan dönemler için 0 kullanılmıştır. MSCI Türkiye Endeksi grafiği Şekil 1'de belirtilmiştir. Şekil 1'de görüldüğü üzere Mart 2000-Temmuz 2001 dönemi, Kasım 2005-Haziran 2006 dönemi, Eylül 2007-Aralık 2008 dönemi ve Temmuz 2010-Haziran 2011 dönemi kriz dönemi olarak nitelendirilmiştir.

Şekil 2 MSCI Türkiye Endeksi

Kaynak: MSCI Türkiye

Diğer veriler TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden, 1999:1-2012:3. Dönemi için üç aylık bazda elde edilmiştir. Serilere ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1 Betimleyici İstatistikler

	BUYUME	ITHALAT	USD	BORÇ
Ortalama	1.719	3.943	3.805	2.292
Medyan	3.194	4.322	1.688	2.590
En Yüksek	21.717	28.166	51.090	8.666
En Düşük	-20.269	-33.405	-11.037	-5.437
Std. Sapma	12.044	12.616	10.301	3.215
Çarpıklık	0.083	-0.825	1.969	-0.232
Basıklık	1.679	4.155	9.456	2.838
Jarque-Bera	4.062	9.305	131.075	0.556
	(0.131)	(0.009)	(0.000)	(0.757)

Tablo 1’de görüldüğü üzere 1999:1-2012:3 dönemi için Türkiye ekonomisi ortalama %1.719 büyüme gerçekleştirmiştir. Bu dönem içinde en yüksek büyüme oranı %21.717 iken, ekonomi %20.27 seviyelerine kadar daralmalar yaşamıştır. Bunun yanında ithalat ve dış borçlarda ilgili dönem için sırasıyla ortalama %3.94 ve %2.29 artış kaydedilmiştir. USD/TL kurunda ise %3.81 artış gözlenmiştir. Değişkenler arasında İTHALAT ve BORÇ sola çarpık bir yapı sergilerken, USD serisi sağa çarpık bir dağılıma sahiptir. Bunun yanında BUYUME değişkeninin de nispeten sağa çarpık bir yapıda olduğu söylenebilir. Jarque-Bera test istatistiğine göre BUYUME ve BORÇ değişkenleri dışındaki değişkenler normal dağılıma sahip değildir.

Ekonomik krizin, büyümeye etkisinin gözlemlenmesi amacıyla oluşturulacak regresyon denkleminde önce, olası bir sahte regresyon sorununun önüne geçmek amacıyla öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları kontrol edilmeli ve durağan olmayan seriler durağan hale getirilmelidir. Bu çerçevede serilerin birim kök içerip içermediklerini belirlemek amacıyla ADF testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo-2’de belirtilmiştir.

Tablo 2 ADF Test Sonuçları

	Sabitli Trendsiz			Sabitli Trendsiz			Sabitli Trendli		
	Gecikme sayısı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Gecikme sayısı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Gecikme sayısı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
BUYUME	3	-1.6263	0.0974	4	-3.4126	0.0151	4	-3.4119	0.0612
ITHALAT	4	-3.0955	0.0026	4	-4.0601	0.0025	4	-4.0189	0.0142
USD	0	-4.6989	0.0000	0	-4.9987	0.0001	0	-5.3530	0.0003
BORC	3	-4.3867	0.0000	4	-6.0848	0.0000	4	-6.0471	0.0000

Tablo 2’de değişkenlere ilişkin ADF test sonuçları kurulan modellere ilişkin uygun gecikme sayıları, test istatistikleri ve olasılık değerleri ile beraber gösterilmiştir. Uygun gecikme sayısının belirlenmesi amacıyla Akaike Bilgi Kriteri kullanılmıştır. Tablo 2’de görüldüğü üzere tüm serileri kurulan üç model için de düzeyde durağan bulunmuştur.

ADF testi sonuçlarına göre değişkenlerin durağan olduğunun tespit edilmesiyle beraber regresyon analizi, denklem 1 kullanılarak gerçekleştirilebilir. En küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen katsayılar, katsayılarla ilişkin standart hatalar ve t testi sonuçları Tablo-3’te belirtilmiştir.

Tablo 3 Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std Hata	t-İstatistiği	p-değeri
Sabit	-0.9147	2.2235	-0.4114	0.6826
KRIZ	-0.8109	3.2147	-0.2523	0.8019
ITHALAT	0.5693	0.1284	4.4322	0.0001
USD	0.2145	0.1664	1.2894	0.2032
BORC	0.0064	0.5356	0.0120	0.9905
R2: 0.32 F-İstatistiği: 5.79 (0.0006) DW: 2.11				
Jarque-Bera	3.8907			(0.1429)
Breusch Godfrey	4.2745			(0.3702)
White	6.8760			(0.1426)

Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo-3'te gösterilen regresyon analizine göre Türkiye'deki ekonomik büyümeyi kriz değişkeni negatif yönde etkilemektedir. Burada ithalat değişkeninin etkisi beklentilere uygun olmakla beraber istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Kriz değişkeninin de ekonomik büyümeye etkisinin negatif yönde olması beklentilere uygunken, bu değişken istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Diğer taraftan USD/TL döviz kuru büyümeye etkisi pozitif yönde fakat istatistiksel olarak anlamsızken, benzer şekilde brüt dış borçların etkisi ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Regresyon analizinde elde edilen katsayılara ilişkin hipotez testlerinin geçerli olabilmesi için hata terimlerinin normal dağılıma uygun olması gerekmektedir. Bu durum Jarque-Bera test istatistiği ile kontrol edilmiş ve hata terimlerinin normal dağılıma uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanında Breusch-Godfrey ve White test sonuçlarına göre testlere ait yokluk hipotezleri reddedilmemiş ve hata terimlerinde otokorelasyon sorununun olmadığı ve hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğu hipotezler reddedilmemiştir. Bunun yanında değişkenlere ilişkin t istatistikleri anlamlı ve belirlenme katsayısı yeterince büyük olmadığından çoklu bağlantı sorununun olmadığı düşünülebilir. Bu durum korelasyon matrisi yardımı ile görülebilir.

Tablo 4 Değişkenlere İlişkin Korelasyon Matrisi

	BORC	BUYUME	ITHALAT	KRIZ	USD
BORC	1.00				
	-				
BUYUME	0.21	1.00			
	(0.12)	-			
ITHALAT	0.22	0.54	1.00		
	(0.17)	(0.20)	-		
KRIZ	0.18	0.05	0.02	1.00	
	(0.18)	(0.75)	(0.90)	-	
USD	-0.28	-0.01	-0.14	0.27	1.00
	(0.11)	(0.89)	(0.34)	(0.58)	-

Tablo 4'de gösterilen korelasyon matrisinden görüldüğü üzere, değişkenler arası korelasyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu nedenle kurulan regresyon modelinde çoklu bağlantı sorunu olmadığı söylenebilir.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte teknolojik yenilikler ulusların rekabet avantajını belirleyici bir pozisyona gelmiştir. Bununla birlikte küreselleşme üretim faktörleri gibi krizlerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda 1990'lardan sonra ekonomik krizlerin görülme sıklığının artmasının yanında neveleri de değişmiştir.

Krizler incelenirken para ve bankacılık krizleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci nesil para krizleri, makro ekonomik politikalar ile sabit kur sistemi arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005). Birinci nesil para krizlerine 1973-1982 Meksika ve 1978-1981 Arjantin krizleri örnek verilebilir.

İkinci nesil krizlere örnek 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasında ortaya çıkan krizlerdir(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005). İspanya, İngiltere ve İtalya makro ekonomik değişkenlerinde önemli bir bozulma görülmezken sabit kur sistemi altında paralarına spekülasyon atak yaşamışlardır(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005).

Hükümet ile büyük işletmeler arasındaki uyumsuzluk üçüncü nesil krizlere sebep olabilmektedir. Kırılgan finansal yapı bu bağlamda krizin belirleyicisidir(Erkekoğlu ve Bilgili, 2005).

Türkiye 1998 ile 2012 yılları arasında ulusal ve küresel krizler yaşamıştır. Türkiye ekonomisi, yine de, 2002-2007 döneminde ulaştığı %6,7 dolayındaki yıllık ortalama büyüme hızıyla dikkat çekmektedir(Saygılı ve Cihan, 2008). 1980 sonrası istikrarsız bir büyüme grafiği çizen Türkiye son dönemde krizlere maruz kalmasına rağmen istikrarlı bir görünüme sahip olmuştur. Bu kapsamda kriz dönemleri ile büyüme arasında bir ilişki olup olmadığı araştırmaya muhtaç görünmektedir. Krizi etkileyen nedenleri belirlemeye yönelik çalışmalarla birlikte krizin büyüme üzerindeki etkisine odaklanan bir çalışma bulunmamaktadır.

Araştırma sonucunda kriz dönemlerinin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı bulgulanmıştır ($\beta=-0.8109$, $p>0,05$). En azından bu bulgu Türkiye için 1999-2012 dönemi için elde edilmiştir. Bu dönem içerisinde Türkiye açısından ithalata dayalı bir büyüme modelinden bahsedilebilir(Erdoğan, 2006; Susam ve Bakkal, 2008; Taştan, 2010; Yılmaz, 2010). Nitekim araştırmanın bulguları içerisinde yer alan ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi ($\beta=0.5693$, $p<0,01$) literatürdeki bazı bulgularla (ör.;Erdoğan, 2006; Gerni vd., 2008; Susam ve Bakkal, 2008; Taştan, 2010) paralellik gösterirken, bazıları ile(ör.;Aktaş,2009; Yılmaz, 2010) uyuşmamaktadır.

Küresel krizlerden Türkiye etkilenmemiş gibi bir görünüm sergileniyor olsa da ticaret ortaklarının etkilenmesi reel sektörü olumsuz etkilemiştir. İhracat yapan birçok firmanın özellikle Avrupa Birliği üye devletleri ile iş hacmi daralmış ve alacakların tahsilinde sıkıntı yaşanmıştır. Krizin bulaşıcı etkisi nedeniyle dış talep genelde azalmış ve ihracat artsa da artış oranında bir düşme söz konusu olmuştur. İthalat ara ve yatırım malı girişi sağlayarak teknolojik gelişme sağlamakta ve böylece büyümeye de neden olmaktadır.

Ancak, ara mal ithalatına ve teknoloji transferine dayalı bir ekonomik büyüme rekabet gücü elde edilmesine ve sürdürülebilirliğe bir katkı sağlamayacaktır. Bu sebeple fiziki altyapının iyileştirilmesi, kredibilitenin artırılması, finansal derinliğin sağlanması, kaynaklara erişimin kolaylaştırılması, inovasyonun teşvik edilmesi, teknopark ve sanayi bölgesi uygulamalarının artırılması ile istikrarlı bir büyüme sağlanabilir ve böylelikle sürdürülebilir rekabet gücü elde edilebilir. Sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmenin yollarının araştırılarak, ürün bazında, sektör bazında çözümler geliştirilebileceği ülke geneline yayılacak uygulamalara yer verilebilir.

Araştırmanın diğer sonuçları döviz kurunun ($\beta=0.2145$, $p>0,05$) ve dış borcun ($\beta=0.0064$, $p>0,05$) ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi bulunmadığı yönündedir. Levy-Yeyati ve Struzenegger (2002) ve Akinbobola ve Oyetayo (2010) da döviz kuru açısından uzun dönemde bir ilişki bulunmadığını ifade etmektedir. Aktaş (2009)'ın belirttiği gibi ihracat döviz girdilerini artırdığından dış ödemelerdeki döviz baskısını azaltmak suretiyle döviz kuru etkisini baskılıyor olabilir. Böylelikle, kur rejiminin tek başına başarılı olmasının mümkün olamayacağı, dışa bağımlılığı azaltacak politikalarla desteklenerek sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanabileceği anlaşılmaktadır.

Dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bulunmaması, ekonomik büyüme için gerekli sermaye birikiminin sağlandığını ve yurtiçi tasarrufların yatırımların finansmanında yeterli olduğunu gösteriyor olabilir. Yatırımların yabancı sermaye ve dış ticaret gelirleriyle finanse ediliyor olması ve iç kaynakların yeterli görülmesi bu sonucu doğurabilir. Dış borç ile ekonomik büyüme arasındaki anlamlı bir ilişki bulgulanamamasının bir diğer nedeni de dış borçlar borç anapara ve faiz ödemesi ile birlikte cari harcamaları ve verimsiz alanlardaki yatırımları finanse etmek maksadıyla kullanılıyor olmasıdır. Kamu borç stokunun azaltılması, dış borçların verimli alanlarda kullanılması ve yatırıma dönüştürülmesiyle ortaya çıkabilecek mahzurlar önenebilir.

Sonuç olarak, uzun dönemli sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasının ancak toplam faktör verimliliğinin artırılması ile mümkün olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple üretim faktörleri içerisinde yatırım yapılması gereken temel faktör beşeri sermaye olarak önümüze çıkmaktadır. İşgücünün niteliğini geliştirecek ve devam ettirecek aktif ve pasif politikalar makroekonomik politikaların temelini teşkil etmelidir. Ancak bu şekilde sürdürülebilir rekabet gücü elde edilebilir ve dışa bağımlılık azaltılabilir.

Çalışmada yapılan çoklu regresyon analizi ile ekonomik büyümenin başta kriz dönemleri olmak üzere belirleyicileri üzerinde durulmuştur. Ancak regresyon analizi ile sadece doğrudan etkiler görülebildiğinden araştırmanın aynı veya benzer faktörlerle dolaylı etkileri de araştırarak şekilde yenilenmesinde fayda olabilir. Bu kapsamda yapılacak hiyerarşik regresyon analizi veya yapısal eşitlik modellemesi ile araştırmanın kapsamı genişletilebilir. Ayrıca, çalışma değişkenler arasındaki nedensellik hakkında bilgi sunmamaktadır. Bu nedenle, nedensellik ilişkisinin ayrıca araştırılması tavsiye edilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Agénor, P., 2004, The Economics of Adjustment and Growth, USA, **Harvard University Press**, Second Edition.
- Akinbobola, T.O. ve Oyetayo, O.C., 2010, Econometric Analysis of Real Exchange Rate and Domestic Output Growth in Nigeria, **International Journal of Academic Research**, Cilt 2, Sayı 5, ss.339-344.
- Aktaş, C., 2009, Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 18, Sayı 2, ss.35-47.
- Bayraktutan, Y., 2000, "Küreselleşme, Kriz ve IMF", **Liberal Düşünce**, sayı:19, ss.14-18.
- Bayraktutan, Y. ve Arslan, İ., 2009, Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlıkların Kaynakları, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss.199-213.
- Bilgin, C. ve Şahbaz, A., 2009, Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss.177-198.
- Bilginöglü, M.A. ve Aysu, A., 2008, Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 31, ss.1-23.

Kamu-İş; C:13, S:1/2013

- Butts, H.C., 2009, Short Term External Debt and Economic Growth-Granger Causality: Evidence from Latin America and the Caribbean, **The Review of Black Political Economy**, Sayı 36, ss.93-111.
- Çiçek, H., Gözegir, S. ve Çevik, E., 2010, Bir Maliye Politikası Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990-2009), **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, ss.141-156.
- Çöğürçü, İ. ve Çoban, O., 2011, Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009), **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 13, Sayı 21, ss.133-149.
- Dağgeçen, A.C., 2012, Küresel Finansal Kriz Öncesi ve Sonrasında Gelişmekte Olan Ülke Döviz Kurları Arasındaki İlişki, **TCMB Uzmanlık Tezi**.
- Erdoğan, S., 2006, Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya.
- Erkekoğlu, H. ve Bilgili, E., 2005, Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 24, ss.15-36.
- Ezeabasili, V.N., Isu, H.O. ve Mojekwu, J.N., 2011, Nigeria's External Debt and Economic Growth: An Error Correction Method, **International Journal of Business and Management**, Cilt 6, Sayı 5, 156-170.
- Fırat, E., 2008, "Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Krizler ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi," **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, .
- Fourçans, A. & Franck, R., 2003, Currency Crisis, A Theoretical and Empirical Perspective, **Edward Elgar Publishing Ltd.,USA**.
- Goldstein, M. & Turner, P., 1996, "Banking Crises In Emerging Economies: Origins And Policy Options", **BIS Economic Papers**, No: 46, BIS Basle, November 1996. pp.6. (Çevirim içi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=52074, Erişim Tarihi:06.02.2013.
- Gerni, C., Emsen, Ö.S. ve Değer, M.K., 2008, **İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi**, 2.Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir.
- Işık, S., Duman, K. & Korkmaz, A., 2004, "Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması", **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:19 , Sayı:1, ss.45-69.
- İnan, E.A., 2002, Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, ss.51-66.
- Karagöl, E., 2002, The Causality Analysis of External Debt Service and GNP: The Case of Turkey, **Central Bank Review**, Sayı 1, ss.39-64.

- Koç, H. ve Değer, M.K., 2010, Döviz Kuru Belirsizliği ve yurtiçi Yatırımlar: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Testleri (1988-2007), **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 24, Sayı 3, ss.79-93.
- Levy-Yeyati, E. ve Struzenegger, F., 2002, To Float or to Fix: Evidence on the Impact of Exchange Rate Regimes on Growth Rate, **American Economic Review**,
- Mangır, F., 2006, “Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16.
- Mason, P., 1998, “Contagion: Monsoonal Effects, Spillovers and Jump Between Multiple Equilibria”, **IMF Working Paper**, September 1998.
- Mishkin, F., 1999, “Lessons From the Asian Crisis”, **NBER Working Papers**. (Çevirim içi) Journal of International Money and Finance 18, 709–723, Erişim Tarihi 10.09.2012.
- Özatay, F., 2009, Finansal Krizler ve Türkiye. **Doğan Kitap**, İstanbul.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O., 2004, Türkiye’de İhracat ile Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1980 Dönüşümünün Etkisi, **Yönetim**, Sayı 49, ss.30-40.
- Saygılı, Ş. ve Cihan, C., 2008, 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı, **TÜSİAD Yayınları**, Yayın No.:TÜSİAD/T/2008-06/462, İstanbul.
- Serdengeçti, S., 2002, “Şubat 2001 Krizi Üzerine Düşünceler: Merkez Bankası Bakış Açısından Çıkarılacak Dersler”, **Uluslararası Ekonomi Konferansı**.
- Somçağ, S., 2007, Türkiye’nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları. 2.Baskı, **2006 Yayınevi**, İstanbul.
- Susam, N. ve Bakkal, U., 2008, Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?, **Maliye Dergisi**, Sayı 155, ss.72-88.
- Taban, S., 2004, Döviz Kuru Rejimleri Türkiye’de Bir İstikrar Politikası Aracı Olarak Kullanılabilir mi?, **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı 1, ss.129-146.
- Taştan, H., 2010, Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss.87-98.
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.02.2013.
- Uysal, D., Özer, H. ve Mucuk, M., 2009, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007), **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 23, Sayı 4, ss.161-178.
- Yılmaz, M., 2010, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss.241-260.